

RECENZE A ZPRÁVY

Spory o čest ve středověku a raném novověku (pracovní setkání, 12. listopadu 2009, Filozofická fakulta Masarykovy univerzity Brno)

Dne 12. listopadu 2009 se v zasedací místnosti na děkanátu Filozofické fakulty Masarykovy univerzity v Brně uskutečnilo pracovní setkání na téma *Spory o čest ve středověku a raném novověku*. Celou akci zaštiťovaly celkem čtyři instituce – Historický ústav Filozofické fakulty Masarykovy univerzity v Brně, Výzkumné středisko pro dějiny střední Evropy, Matice moravská a v neposlední řadě Historický ústav Akademie věd České republiky.

Na samém počátku celé akce vystoupili s krátkým úvodním proslovem Jiří Hanuš a Dalibor Janiš z Historického ústavu Akademie věd ČR. Neoficiálním patronem setkání se ovšem stal Josef Válka, který danou akci poctil svou přítomností. Kromě krátkého úvodního projevu na téma cti v české historické vědě se zároveň aktivně zapojoval a korigoval jednotlivé diskuse, které následovaly vždy po bloku dvou příspěvků. Jednotliví přednášející se vždy snažili dodržet organizátory akce vyměřený čas na každý referát, jenž byl ohraničen 25 až 30 minutami.

Autorkou prvního příspěvku byla Jana Janišová z Právnické fakulty Univerzity Palackého v Olomouci. Ve svém referátu se zaměřila na postižení širokého spektra možných deliktů, které se vztahují k problematice sporů o čest. Kromě vymezení pramenné základny, na jejímž základě dospěla k daným závěrům, se referující neopomenula zmínit o možných perspektivách dalšího výzkumu na dané téma, kterému se v posledních letech nedostává patřičné pozornosti ze strany domácích badatelů.

Druhý referát zazněl z úst Daniely Dvořákové z Historického ústavu Slovenské akademie věd, přestože podle původního plánu měl v daný moment následovat referát polského hosta Przemysława Wiszewského. Ten se však bohužel nemohl daného setkání zúčastnit. Pozornost proto byla tentokrát věnována problematice soubojů v rámci středověkého uherského práva. Daniela Dvořáková se nejprve pokusila nastínit problematiku středověkého práva v souvislosti se soubojovou praxí dané historické epochy, aby mohla plynule navázat na hlavní část celého svého proslovu – postižení komplexnosti soubojů jakožto jedné z možností řešení sporů o čest.

Dalším referujícím byl Robert Novotný z Centra medievalistických studií v Praze. V popředí zájmu jeho příspěvku stála čest a urozenost v mentalitě pozdně středověké šlechty. I přesto se ani tento referující nevyhnul patřičné reflexi otázky cti ve strukturách středověké a raně novověké společnosti. Vedle nezbytnosti dů-

sledné sémantické analýzy pojmu cti, stejně jako přesné definice samotného pojmu čest, zdůraznil také celou řadu dalších aspektů, které jsou těsně provázány s problematikou cti. Cti jako takové přisuzuje Robert Novotný nadgenerační chápání a ve shodě se zahraničním bádáním hovoří rovněž o senzibilizaci dobové společnosti – a zvláště pak jejích urozených vrstev – pro kód cti.

Další velice podnětný příspěvek do diskuse pocházel od Tomáše Borovského a Michaely Malanikové reprezentující společně Historický ústav Filozofické fakulty Masarykovy univerzity v Brně. Přednášející se za vzájemného střídání v přednesu zaměřili na jednu ze základních kategorií středověkého a raně novověkého vnímání cti – na kategorii genderu. Přestože svůj příspěvek vymezili městským prostředím pozdně středověkého Uherského Hradiště, podařilo se jim na základě bohaté pramenné základny odhalit celou řadu dosud nereflktovaných poznatků provázaných s bipolaritou dobového náhledu na ženskou a mužskou čest. Problematika cti se i v jejich referátu opírala o korporativní způsob myšlení dobové společnosti a byla nahlížena jako jedna z možností sociální regulace. Autoři příspěvku rovněž doložili celou řadu dosud nepříliš reflektovaných skutečností – např. animální prvky v urážkách nebo nemožnost definitivního oddělení cti jakožto sociální a právní kategorie.

I následující příspěvek měl mít původně dva přednášející, ovšem nakonec jej přednesla pouze Hana Jordánková z Archivu města Brna. Primárním cílem jejího referátu bylo vykreslení sporů o čest v městském prostředí. Ani Hana Jordánková se v úvodu svého projevu nevyhnula letnému exkursu do oblasti právních dějin. Poté se však již plně koncentrovala na stěžejní část svého pojednání, jímž byla sonda do pramenů královského města Brna a města Krupka v Čechách. Na základě svých bohatých archivních zkušeností se jí podařilo předestřít široké spektrum pramenů, o něž je možné se opřít při bádání na téma sporů o čest v městském prostředí. Aby se však nejednalo pouze o výčet jednotlivých typů pramenů, poukázala autorka daného příspěvku také na některé zajímavé výsledky vlastního výzkumu.

Archiv hlavního města Prahy přijel zastoupit Petr Kreuz, který se v rámci svého referátu zaměřil na vykreslení urážky na cti v praxi komorního soudu Království českého a městského soudu Starého Města pražského v první polovině 16. století. Zájemci se tak měli možnost obeznámit nejenom s charakteristikou komorního soudu, ale též s jednotlivými druhy deliktů, které spadaly do pole jeho působnosti a měly co dočinění se spory o čest. Petru Kreuzovi se podařilo na základě své nezpochybnitelné badatelské erudice detailně nastínit a statisticky utřídit jednotlivé druhy deliktů naplňujících podstatu jednotlivých sporů o čest.

Předposlední příspěvek celého pracovního setkání pocházel od Terezy Siglové ze Státního okresního archivu Pardubice. Její zájem směřoval pro změnu do venkovského prostředí, přičemž konkrétně se zaměřila na roli cti ve sporech podaných na příkladu pardubického panství v 16. a 17. století. I tato referující potvrdila na základě svého vlastního výzkumu neopomenutelný význam cti nejenom pro prostředí urozených vrstev, respektive měšťanského živlu, ale též pro početně nejhojněji zastoupené venkovské obyvatelstvo. Cti se v rámci jejího referátu dostalo

příměru tmelu společenských vztahů, který měl mnohdy moc přeformulovat kvalitu mezilidských vztahů.

Poctě zakončit dané pracovní setkání vlastním příspěvkem se dostalo Daliboru Janišovi z Historického ústavu Akademie věd ČR. Úvodní část jeho vystoupení byla zasvěcena letnému nástinu problematiky městského práva, který měl autorovi příspěvku posloužit jako odrazový můstek k vlastnímu obsahu jeho sdělení – sporům o čest kroměřížských měšťanů v 16. století. I když se mělo jednat pouze o sondu do právních poměrů biskupského rezidenčního města, pojal Dalibor Janiš svůj proslov skutečně ve velkém, a nebránil se tudíž ani detailnímu rozboru pramenné základny, na jejímž základě se mu podařilo zrekonstruovat alespoň omezenou část z právního života lidí té doby. Upozornil rovněž na roli svědků, respektive na významný podíl alkoholu při eskalaci některých sporů.

Závěrem nezbyvá než poděkovat všem zúčastněným institucím za ideu zorganizovat podobné setkání a doufat v pozitivní ohlas ze strany všech zúčastněných, který by mohl být jasným inicializačním signálem pro organizátory dané akce i do budoucna. Problematice cti se doposud v domácím prostředí nedostávalo tolik pozornosti, kolik by si jej tento komplexní badatelský problém po právu zaslouhoval. Berme proto toto zdařilé pracovní setkání jako první vlaštovku, která je předzvěstí lepších zítřků.

Ondřej Šáro

KNOTKOVÁ-ČAPKOVÁ, Blanka a kol., *Obrazy ženství v náboženských kulturách*, Paseka, Praha – Litomyšl 2008. ISBN 978-80-7185-890-4

„*Jak vypadá Bůh?*“, ptá se v úvodním textu knihy *Obrazy ženství v náboženských kulturách* její editorka Blanka Knotková-Čapková. A dochází k jistě nikoli překvapivému zjištění, že si většina západních křesťanů a židů představuje Boha jako muže a bělocha. Třebaže božství je v podstatě pohlavně bezpříznakové, křesťanům, židům i vyznavačům islámu splývá Bůh s podobou Pána, Otce či Proroka, a feminita, třebaže zastoupena v Písmu, Koránu i Sunně, je nezpochybnitelně submisivní.

Čínský konfucianismus nastolil hierarchii v harmonii: hierarchie v mezilidských vztazích a mezi pohlavími je nutná proto, aby existovala harmonie. Od konfucianismu je do značné míry odvozen japonský šintoismus. V hinduismu má gender podobu mužsko-ženské duality, vztahuje se k rolím muže a ženy v aktu plození a je determinován biologicky. K archetypům ženství v tradičním pojetí hinduismu patří v mytologické rovině všemocná bohyně, nesporně inspirující je zde propojení ženství s přírodní symbolikou. Nicméně stejně jako náboženství založená na zjevení, má i hinduismus negativní archetyp ženství – rebelku, bořitelku řádů, v mytologii démonku či čarodějnici. A na rozdíl od křesťanství, jež si váží vdov, hinduismus vdovami pohrdá: žena nemá mít vlastní existenci nezávislou na manželovi. Poznamenejme v této souvislosti, že obřad satí – upalování vdov, měl i svou

ekonomickou stránku – fyzickou likvidaci dědičky. Krutostí se ovšem na ženách dopouštěly – a dopouštějí – i ostatní náboženské systémy: křesťané sice už své čarodějnice neupalují, ale zatím nikdo nedokázal zabránit ženské obřízce (byť je údajně zvykem předislámským), ani kamenování nevěrných žen v některých muslimských státech. Je ale třeba – jak upozorňuje L. Kropáček, autor části týkající se islámu, diferencovat mezi jednotlivými islámskými státy. Nicméně slova Koránu: „...ctnostné ženy jsou pokorně oddány a střeží skryté kvůli tomu, co Bůh nařídil střežit. A ty, jejichž neposlušnosti se obáváte, varujte a vykažte jim místo na spaní a bijte je!“ (s. 124), stejně jako přetrvávající polygamie v některých státech jsou dokladem submisivity ženy v islámské společnosti.

Editorka vybrala náboženské systémy, které svým významem přesáhly hranice i dobu svého vzniku a vytvořily modelové obrazy ženství a mužství. Vedle brilantního úvodu zaměřeného na genderovou analýzu náboženství (B. Knotková-Čapková) obsahuje kniha devět kapitol, založených na analýze náboženských textů a odborné literatury výhradně anglosaské provenience. Dvanáct autorů (religionistů, lingvistů, kulturologů, historiků umění) analyzuje obrazy ženství v rovině božské i lidské, v opozici proti zcela jasně dané maskulinitě. Byť je ztotožňování mužství s lidstvím nepřesné, je toto rovnítko obecně přijímané. Ideové působení těchto modelů ilustrují příklady z literatury a výtvarného umění; právě pomocí jich je odkrýváno způsob, jak jednotlivé náboženské systémy interpretovaly vlastní doktrínu.

Ne všechny příspěvky mají stejnou úroveň, nicméně publikace svůj cíl splnila. Autoři nadto umožňují čtenáři sledovat, jak se vůči sobě jednotlivé tradice vymezují – nejen křesťanství vůči židovství, či hinduismus vůči islámu, třebaže tam jsou třetí plochy nejzřetelnější.

Milena Lenderová

Gender a výstava *Praha španělská*

Vyjádit se pochvalně a s nadšením k výstavě Praha španělská, která probíhala ve dnech od 18. března do 28. června letošního roku v komorních prostorách Císařské konírny na Pražském hradě, by bylo poněkud přitažené za vlasy, přestože určitá očekávání expozice splnila.

Ačkoliv se na ní jako pořadatel podepsala Správa Pražského hradu, dokonce ve spolupráci s Velvyslanectvím Španělského království v České republice, celkový vzhled výstavy zaměřené na ohlasy španělských vlivů v českém prostředí, zejména pak v české kultuře, působí poněkud nekoncentrovaně a bezmyšlenkovitě. Především chybí postižení hlavního cíle, a sice celistvý pohled na intenzivní vlivy španělského kulturního prostředí.

Architektonického a grafického řešení se ujal architekt – scénograf Jan Polášek a přes nesporné bohatství výstavního materiálu a rozsáhlost prostoru působí ráz výstavy místy až příliš vtíravým či překombinovaným dojmem. Týká se to pře-

devším exponátů nacházející se v centrální části využitého prostoru, kde by návštěvník očekával artefakty či výtvarná díla nejvíce odrážející myšlenku dopadu španělského kulturního bohatství na české prostředí, zatímco po obou stranách by mohlo docházet k jakési komparaci stylů španělského a onoho přeneseného a transformovaného stylu nejen v Praze, ale v celých Čechách. Rozmístění, které architekt zvolil, tak evokuje nepřehlednost celkového výsledku.

Přestože úvodní slovo slibuje členění výstavy do třech oddílů (Úvod věnovaný středověku, Vliv španělské kultury, diplomacie či vzdělanosti na českou renesanci a Vliv Španělska na pobělohorskou zbožnost), jen s „přimhouřeným okem“ by se dalo konstatovat, že ono rozvrstvení, jež není přímo striktní, se výstavy skutečně dotklo. Nakonec zbývá z výstavy pouze „dojem“.

A právě ona „dojmovost“ je expozici na škodu. Výstavě Praha španělská nechybí okázalost a noblesa, již dodává nádhera přítomných exponátů, ale systematickostí činící z jinak velmi přitažlivého a slibného tématu relativně průměrnou a lehce bezduchou přehlídku náboženských výjevů, materiálního bohatství vládnoucích vrstev a oddané zbožnosti. Většina exponátů je dost často vytržena z kontextu, a tak je možné najít vedle renesanční sochy světce iluminovanou středověkou knihu, bez postřehnutí souvislostí... Jedná se tedy jen o jakési snahy ze střípků složit pevnou mozaiku. Navíc, pokud mluvíme o dopadu vlivů na české prostředí, chybí návštěvníkovi něco jako odrazový můstek pro porovnávání. Ne každý, kdo si přijde výstavu prohlédnout, skutečně tuší, jaká kultura se pěstovala u španělského dvora. Další věcí je absence konkrétního časového vymezení: sice se stále v kruzích koncentruje pozornost do 16. století, ovšem exponáty jsou vznikem často datovány i do století sedmnáctého či dokonce osmnáctého.

Lze postrádat jakýkoli náznak originálního přístupu k výběru exponátů a vlastně i k jejich prezentaci (obojí by se dalo v takové sondě do historie očekávat). Popisky vystavovaných předmětů jsou psané jako do učebnice dějepisu pro osmou třídu základní školy, s několika pravopisnými i věcnými chybami.

Pokud jde o genderové prvky, feminita je zde shrnuta především do postavy světice, profánní ženské postavy pak umožňují akcentovat ctnosti vlivných mužů či panovníků, portréty aristek jsou v minoritním zastoupení. Všechny aspekty expozice jakoby se převážně soustředily na objekt muže a jeho každodenní život – od lovu zvěře po sběr obilí a pastevectví; genderové role odrážejí panující ideologii. Stejně tak je tomu i v případě bojovníka ve zbrani duchovní či světské, kdy právě muž bývá znázorňován jako onen „katalyzátor“, jež udává věcem pohyb.

Marii Manrique de Lara i Polyxena z Lobkovic zůstávají ukryty pod stínem svých mocných mužských protějšků a ženy následující učení a hlas spasitele pokorně setrvávají v tichosti a obrací zrak k nadpozemským výšinám. Stručně řečeno, i přes svou přítomnost zástupkyně ženského pohlaví na scéně Praha španělská zaryté mlčí.

Kristýna Ljubková, Renata Bohačiková, Markéta Zajícová, Lucie Novotná

Sborník *Dějiny staveb 2008*, vydal Klub Augusta Sedláčka ve spolupráci se Sdružením pro stavebně historický průzkum, Plzeň 2007.

Sborník obsahuje písemné zpracování referátů z devátého ročníku konference, která se tradičně odehrála o jarním víkendovém termínu v zařízení plzeňské Západočeské univerzity – na zámku v Nečtinech. Skladba příspěvků nekopíruje jejich zařazení na konferenci, jejíž program je rozdělen do tematických sekcí – statě jsou řazeny v pořadí, odpovídajícím jejich doručení a následnému redakčnímu zpracování. Časový tlak při závěrečném finiši v přípravě sborníku, daný opožděným dodáváním řady příspěvků, je bohužel na edici místy patrný; na druhé straně se ale zatím vždy podařilo přes obtížnou finanční i personální situaci zajistit vytištění sborníku během následujícího roku, s expedicí při dalším ročníku konference. Daří se dodržet i nezávislé posuzování jednotlivých příspěvků před otištěním a přípravu německých souhrnů a překladů popisek k ilustracím.

Sborník je obvyklým způsobem uveden přepisem zahajovacího proslovu předsedy konference, jímž byl Jiří Varhaník. Jeho tématem byla problematičnost nerespektování průzkumových poznatků při následných konkrétních zásazích do historických staveb (dopady takových dějů může Jiří Varhaník sledovat ze své pozice na Památkové inspekci Ministerstva kultury). V prvním článku informuje Lucie Augustinková o nálezech (druhotně zazděných středověkých člancích a fragmentech povrchových úprav), vyvolaných stavebními úpravami v kostele ve Velkých Albrechticích na okrese Nový Jičín. Další stať, jejímiž autory jsou Radek Balý a Hana Přerostová, se věnuje rozboru tradiční vesnické stavby – chalupy čp. 54 ve Velenovech na Klatovsku. Rozbor a dokumentace rozsáhlého úseku opevnění slovenského města Trenčín je předmětem příspěvku Martina Bóny. Spíše rekapitulaci technického posudku rozboru příčin a návrhu sanace vlhkosti ve významném kostele sv. Jiljí v areálu kláštera premonstrátů v jihočeském Milevsku představuje článek Roberta Matějčka a Evy Burgetové.

V následujícím příspěvku Miroslava Cejnová shrnuje informace o zaniklém hradu Blatník u Rybitví poblíž Pardubic, překrytém dnes popílkovištěm zdejšího průmyslového okrsku. Jan Hajšman následně podrobně probírá rozsáhlé úpravy nevelké, ale významné západočeské sakrální stavby – kostela sv. Jiří v Plzni – Doubravce, které tu probíhaly na začátku 20. století. Článek Jana Štětiny se věnuje nálezům, učiněným v ploše nádvoří zámku v Kroměříži, které je možné propojit s dosavadními informacemi o starších, předbarokních fázích zdejšího sídla. O průzkumových poznatcích ze zámeckého areálu v Třeboni – identifikaci středověkých objektů – pak informuje František Kašička. Ve stati Karla Kibice mladšího je představena zajímavá skupina raně gotických kostelů s chórovými věžemi, vzniklých na panství cisterciáckého kláštera v Sedlci u Kutné Hory.

Počátky budování kapucínského kláštera v Chrudimi pomáhá osvětlit příspěvek Jana Musila, věnovaný výsledkům zdejších záchranných archeologických výzkumů v letech 2007 – 2008, při nichž byl použit i průzkum georadarový. Sdružené raně gotické okno z málo známého významného hradu Šaumberku na Kromě-

řížsku dokumentují Jan Štětina a Radim Vrla. Další příspěvek Milana Pavlíka, Karla Pavelky a Jana Řezníčka se snaží vnést nové podněty do bádání o vrcholné fázi barokní architektury v Čechách exaktní zaměřovací dokumentací prostorů takzvaných kapitul v areálu konventu kláštera cisterciáků v západočeských Plasech; orientaci však ztěžuje nesprávné zařazení popisek u části obrázků. Souhrnnému pohledu na stavební vývoj zajímavé válcové věže východočeského hradu Rychmburku se věnuje práce Jiřího Slavíka a Františka R. Václavíka, shrnující i dosud nepublikovaný materiál z referátu v roce 2003. Renesanční někdejší školu čp. 7 v Rožmberku nad Vltavou a její mladší stavební vývoj zejména na základě nalezených stavebních plánů z 1. poloviny 19. století osvětlují Jarmila Hansová a Daniel Šnejd. Zbytky rozsáhlého původně pozdně gotického a renesančního vrchnostenského dvora, nazývaného Harrach-Hof ve Veselém na Děčínsku identifikují Josef Rybánský, Jaroslav Skopec a Václav Zeman. Obecnějšímu pohledu na neomítanou povrchovou úpravu gotického zdiva z lomového kamene se věnuje Jiří Varhaník.

V dalším hutném příspěvku interpretují Michael Rykl a Petr Horský stavební vývoj a někdejší funkční uspořádání věžové tvrze v Týnci nad Labem, a to včetně zajímavé barokní fáze z přelomu 17. a 18. století. Poměrně obsáhlý je následující text Petra Sokola a Jana Hajšmana o lokalizaci a proměnách plzeňské „spravedlnosti“ – tedy městské šibenice. Tomáš Karel a Vilém Knoll, kteří se systematicky věnují panským sídlům v těžce postiženém nejzápadnějším cípu našeho státu, se tentokrát zabývají hradem u Plesné zvaným Neuhaus, a to především z hlediska jeho funkce během středověkého procesu zdejší kolonizace.

Další příspěvek je pokračováním jakéhosi seriálu autorů Martina Ebela a Jiřího Škabrady, který představuje prostřednictvím archivovaných stavebních plánů dosud neznámé tvůrce – projektanty lidové architektury, tentokrát Johanna Benesche a zednickou rodinu Mayerů ze severočeského panství Malá Skála. Zajímavá zaniklá technická památka – mlýn s neobvyklým horizontálním větrným kolem na předměstí Nového Strašecí – se prezentuje v následujícím článku Lukáše Funka a Lucie Galusové. Lenka Šabatová s Tomášem Kynclem pak seznamují s překvapivým odhalením pozdně gotického stáří věže kostela v Rousínově na okrese Vyškov, kde se zachovaly i pozoruhodné architektonické články (dvojice portálů), provedené ze dřeva.

Sondu do děsivých novodobých devastací na území jihozápadního a západního pohraničí představují dvě následující práce – stať Zdeňka Procházky o zániku dvou mlýnů z Českého lesa, zahrnující i osudy jejich posledních držitelů, a informace Lubomíra Zemana o lázních Kyselka, přinášející kromě nových poznatků o vývoji této někdejší perly západočeských lázní i svědectví o jejich současné osudné situaci. Jan Anderle s Jiřím Škabradou se pak krátce vracejí k otázce původu našeho zatím nejstaršího známého velkého krovu se šikmými stolicemi (nad hlavní lodí městského kostela v Plzni z druhé poloviny dvacátých let 16. století) tím, že upozorňují na kolekci velmi podobných konstrukcí na proslulém Albrechtsburgu v Míšni ze sedmdesátých a osmdesátých let 15. století.

Připomínkou činnosti vědce a tepelského premonstráta Aloise Martina Davida je informace Jiřího Schierla o nálezu a stavu zbytků jeho astronomické observatoře z přelomu 18. a 19. století na Branišovském vrchu u Toužimi. V následujícím příspěvku se Hana Hanzlíková věnuje významnému vodohospodářskému a technickému dílu na Šumavě – Vchynicko-Tetovskému plavebnímu kanálu a režimu vedení vody pro vodní elektrárnu Vydra na Čeňkově pile. Výzkum objektu s pozůstatky jižní vstupní věže na hradu Lukově, věnovaný i památce Jiřího Kolehoutka, prezentuje Radim Vrla. Druhý materiál ze slovenského území pochází z práce čínorodé skupiny, zabývající se výzkumem historických krovů – Lubor Suchý a Peter Glos představují dokumentaci a datování souboru krovových konstrukcí na areálu Katedrály sv. Martina ve Spišské Kapitule. Posledním článkem ve sborníku je práce Jiřího Pokorného o usedlosti čp. 34 v Knínicích u Boskovic, jejíž průzkum (včetně dendrochronologie) ukázal zajímavý vývoj včetně podstatných dochovaných částí z prvotní výstavby domu na počátku 18. století.

Jiří Škabrada

Ružomberský historický zborník II., eds. Miroslav Huťka a Peter Zmátlo, Ružomberok 2008, 271 s.

Recenzovaný sborník je klasickým příkladem sborníku většiny současných historických pracovišť. Má charakter ročenky, informuje o práci svého pracoviště, je příležitostí k publikační činnosti pracovníků katedry či ústavu, naznačuje příležitostné kontakty se snahou uvést své zahraniční spolupracovníky a hlavně má prezentovat vlastní pracoviště, představit ho pokud možno v plné šíři. Takovým sborníkem je bezesporu Ružomberský historický sborník, svazek II, první svazek vyšel v roce 2007.

Nízké číslo znamená, že jde o mladou, ale dynamicky se rozvíjející univerzitu. Katolická univerzita se v Ružomberku usadila teprve nedávno, na přelomu tisíciletí, má čtyři fakulty (mezi nimi též Filozofickou, kde se studují tři kombinace s historií) a celkem v současnosti 10 500 studentů, z nich téměř 6 000 v denním studiu. Historie na Filozofické fakultě Katolické univerzity má bakalářský, magisterský i doktorandský program a z předkládaného sborníku se zdá, že se jí daří dobře; umístila se podle na Slovensku prováděného hodnocení vysokých škol (od roku 2006) na sedmém místě ze všech slovenských vysokých škol a na druhém místě z filozofických fakult, kterých je na Slovensku sedm.

Studií ve sborníku je celkem třináct a začínají již v antice (O koncepci vzdělávání v antice – současný vedoucí katedry historie je archeolog PhDr. Pavol Mačala) a procházejí dějinami středověku, novověku až do nové doby – pět posledních studií se týká dvacátého století. Témata obecně upřednostňují církevní tematiku, ale neplatí to zcela. Právě nejnovější období přináší podstatně širší pohledy na uvedenou tematiku: Karol Hollý (Volebné právo pre ženy na stránkách slovenskej tlače roku 1913) popisuje, jak slovenský tisk z doby před první světo-

vou válkou komentoval zápas za volební právo žen (a srovnává kongresy ženských organizací v Praze a Budapešti), Peter Zmátlo, jeden z editorů sborníku (Dobová slovenská regionálna tlač na východnom Slovensku v období prvej Československej republiky z pohľadu historika), píše o regionálním tisku na Slovensku za první republiky, Michal Mart'ák (Reflexia HSLs na stránkach spišskej agrárnej regionálnej tlače) se zabývá činností Hlinkovy lidové strany (a jak ji reflektoval regionální agrární tisk), Zuzana Vokálová (Zdravotnícka činnosť na strednom Spiši v období prvej ČSR) rozebírá stav zdravotní péče na Spiši v průběhu první republiky a Júlia Strapková (Náboženský spisovateľ a historik Mikuláš Misík) zde uveřejnila rozsáhlý medailon náboženského spisovatele a historika Mikuláše Misíka, kterého charakterizuje jako nejlepšího historika dvacátého století ze řad slovenského katolického kněžstva (je zde i jeho výběrová bibliografie). Studie mají všechny dnes požadované náležitosti, na začátku stručná informace o autorovi i abstrakt článku s klíčovými slovy v angličtině, za každou studii anglické, půl až jednostránkové resumé. Na konci sborníku jsou recenze. Protože jsou převážně recenzovány sborníky obdobných pracovišť, čtenář získá dobrý přehled o stavu, práci i záměrech jednotlivých regionálních historických kateder či ústavů – recenzovány jsou nejen celostátní Historické rozhledy IV. , které dnes vydává občanské sdružení téhož jména, ale i sborníky katedry historie na Filozofické fakultě Trnavské univerzity (Studia historica Tyrnaviensia VII.), banskobystrické Fakulty humanitních věd Univerzity Mateje Bela (Acta historica Neosoliensia 10.), katedry historie na Filozofických fakultách v Nitře (Studia historica Nitriensia 13., vydává Katedra histórie, archeológie a muzeológie na FF Univerzity Konštantína Filozofa v Nitře) a v Prešově (Annales historici Presovienses 7., vydává Inštitút historie FF Prešovskej univerzity). Poslední přílohou je seznam diplomových prací obhájených v letech 2006–2008 na katedře historie Filozofické fakulty Katolické univerzity v Ružomberku, je jich celkem 69.

Václav Veber

Hic sunt leones? České novinky k barokním dějinám střední Evropy

(VÁCHA, Štěpán – VESELÁ, Irena – VLNAS, Vít – VOKÁČOVÁ, Petra, *Karel VI. & Alžběta Kristýna. Česká korunovace 1723*, Praha – Litomyšl 2009. ISBN 978-80-7432-002-6. ISBN 978-80-7035-428-5; SMÍŠEK, Rostislav, *Císařský dvůr a dvorská kariéra Ditrichštejnů a Schwarzenberků za vlády Leopolda I.*, České Budějovice 2009. ISBN 978-80-7394-165-9; PAVLÍČKOVÁ, Radmila, *Triumphus in mortem. Pohřební kázání nad biskupy v raném novověku*, České Budějovice 2008. ISBN 978-80-86829-39-5; PINDUR, David, *Počátky kostela Všech svatých v Místku. Sonda do života severomoravské farnosti v období baroka*, Frýdek-Místek 2009. ISBN 978-80-254-5776-4)

Asi před deseti lety jsem vedl s jedním svým učitelem v Českých Budějovicích diskusi o tom, jak je na tom výzkum dějin druhé poloviny 17. a 18. století

v České republice. On byl spíše skeptický a měl k tomu pádné důvody: nebylo toho tehdy mnoho, čím bychom se mohli pyšnit. Potvrzovala to i bilanční studie Svatavy Rakové, jež se v roce 2001 objevila v Českém časopisu historickém.¹ Osobně jsem ale věřil, že se blýská na lepší časy a vývoj v uplynulých deseti letech má očekávání v tomto smyslu částečně naplnit. Stále ještě sice chybí syntéza velké části dějin barokního období v ediční řadě Velké dějiny zemí Koruny české (nevyšel dosud svazek IX),² přesto se mi zdá, že zejména poslední dvě léta byla v oblasti výzkumu této dějinné etapy opravdu plodná a lze velmi reálně očekávat další zlepšení situace.

Pohlížím-li tedy dnes zpět na vývoj v posledních letech, pak bych chtěl ocenit především několik knižních počínů, jež zásadním způsobem rozšiřují hranice našich znalostí a otvírají též nové perspektivy v oboru. Důležité je, že se nově těší zájmu výzkum vládnoucí dynastie Habsburků a pozoruhodné je, že právě nyní vyšlo dokonce několik publikací o stěžejních okamžicích jejich vlády, kterými byly české a římské korunovace. O volbách Habsburků římskými králi a jejich císařských korunovacích jsem pojednal sám,³ o českých korunovacích období baroka se brzy objeví publikace z pera Jiřího Hrbka.⁴ Vznikla ale i dílčí detailní analýza dvou korunovací, jež se odehrály v roce 1723 v Praze. K práci na knize *Karel VI. & Alžběta Kristýna. Česká korunovace 1723* se sešel čtyřčlenný autorský kolektiv, tvořený dvěma uměleckými historiky (Vácha, Vlnas), muzikoložkou (Veselá) a jednou klasickou historičkou (Vokáčová). Vytvořili společně plastický obraz těchto českých korunovací, v němž se snoubí několik úhlů pohledu. Důležité je, že autoři vřadili pražské události roku 1723 do širších rámců dějin Svaté říše římské a habsburské monarchie a že vysvětlili důležitost korunovace pro rod Habsburků a jejich další panování v českých zemích. Zároveň ale detailně analyzovali cestu císařského páru do Prahy, jejich poměrně dlouhý pobyt v Čechách, obě korunovace, návrat do Vídně, ale i další dílčí politické a dynastické problémy, jež musel Karel VI. v té době řešit. V autorském kolektivu je nepřehlédnutelný podíl uměleckých historiků, takže se nelze divit, že se tato perspektiva v práci také výrazně projevila. Umělecko-historické výklady tu však v žádném případě nejsou samoúčelnými deskribcemi. Naopak jsou důsledně začleněny do interpretace korunovace jako prostředku k posílení ideje jednotného habsburského státu. Takový obraz byl úmyslně vytvářen zejména v opozici ke snahám bavorského a saského vévody, kteří na počátku dvacátých let 18. století různými způsoby demonstrovali své mocenské nároky na cí-

¹ Svatava RAKOVÁ, *Pobělohorské Temno v české historiografii 90. let: pokus o sondu do proměn historického vědomí*, ČCH 99, 2001, s. 569–588.

² Ovšem svazek VIII pro léta 1618–1683 se nedávno objevil. Srov. Ivana ČORNEJOVÁ – Jiří KAŠE – Jiří MIKULEC – Vít VLNAS, *Velké dějiny zemí Koruny české. Sv. 8. 1918–1683*, Praha – Litomyšl 2008.

³ Jiří KUBEŠ, *Trnitá cesta Leopolda I. za římskou korunou (1657–1658). Volby a korunovace ve Svaté říši římské v raném novověku*, České Budějovice 2009.

⁴ Jiří HRBEK, *České barokní korunovace*, Praha 2006 (rigorózní práce FF UK).

sařský trůn či zdůrazňovali své blízké příbuzenství s Habsburky, jež je mohlo v budoucnu přivést k části jejich dědictví. Práce nezapře, že výrazná úloha při jejím koncipování připadla Vítu Vlnasovi. Jeho nezaměnitelný styl čtenáře přivítá hned na začátku a rozloučí se s ním i na závěr, kdy Vlnas – již tradičně – zkoumá „druhý život“ zkoumané události a Karla VI. v dějinné paměti vůbec. Nedílnou součástí práce je ovšem také edice dvou písemných pramenů a výběrový katalog obrazových pramenů k pobytu císařského páru v českých zemích, který jen posiluje celkový pozitivní dojem z publikace. České historiografii se tímto počinem dostalo dobře vystavěného, kvalitně napsaného a vhodně obrazově doplněného díla, jež bude jistě brzy platit za standardní ve svém žánru.

Podobné úspěchy zaznamenali autoři, kteří se zabývají především dějinami šlechty. Již v roce 2008 se objevila práce Ivo Cermana o rodu Chotků, jejíž nejlepší partie se týkají právě vzestupu rodu v 18. století.⁵ Následně vyšla obsáhlá kniha dalšího mladého českobudějovického historika, jež také stojí za bližší pojednání. Jedná se o upravenou verzi disertace Rostislava Smiška *Císařský dvůr a dvorská kariéra Ditrichštejnů a Schwarzenberků za vlády Leopolda I.* Autor v ní zareagoval zejména na podněty rakouské a německé historiografie, které přinesly v posledních letech několik významných počínů k dějinám habsburských dvorů, zároveň ale zvedl rukavici hozenou do „českého ringu“ Petrem Mařou⁶ a pokusil se detailně prozkoumat vztah dvora a významných šlechtických rodin na příkladech Ditrichštejnů a Schwarzenberků v druhé půli 17. století, a to od jejich mládí až do smrti. Zabývá se tedy ve své práci – hlavně z perspektivy kýženého cíle, tj. z hlediska dosažení dvorského úřadu – výchovou a vzděláním mladých šlechticů, analyzuje roli snatků ve dvorské společnosti, pojednává o funkci komornické služby u císaře a popisuje různé cesty, jak se Ditrichštejnové a Schwarzenberkové nakonec dostali do nejvyšších pozic. Tím se však nespokojuje a obsáhlé kapitoly věnuje také způsobům komunikace v dvorské společnosti, neustálým bojům šlechty o přednost a různé výhody či prostorovému zakotvení obou šlechtických rodin ve Vídni, jež jim také pomáhalo budovat žádoucí obraz svých rodin na veřejnosti. Dochází k závěru, že za vlády Leopolda I. představovalo uplatnění u dvora nejvyšší společenskou metu ambiciózních šlechticů, protože nabízelo nejen osobní kontakt s panovníkem, ale i významný podíl na výkonu moci. Ditrichštejnové a Schwarzenberkové se proto snažili v obou zkoumaných generacích získat významné pozice u dvora. Lepší východiska měli Ditrichštejnové, kteří se mohli pochlubit dvorskou službou několika generací rodinných příslušníků. Tradice se jim stala výrazným argumentem pro zdůvodnění vlastních ambic a už současníci díky tomu považovali tento rod dokonce za prototyp dvorské šlechty, za příklad hodný následování. Schwar-

⁵ Ivo CERMAN, *Chotkové. Příběh úřednické šlechty*, Praha 2008. Práci se ve své recenzi v tomto časopisu věnuje Marie Macková.

⁶ Petr MAŘA, *Svět české aristokracie, 1500–1700*, Praha 2004, zejm. kapitola Dvorská kariéra (s. 364–439).

zenberkové v boji za nejvyššími funkcemi nakonec také uspěli, ale museli se zcela podřídit specifické dvorské racionalitě. Nesměli mít navenek žádnou vadu a všechny své nedostatky museli stejně jako ostatní odstranit či dokonale zakrýt. Získat významný úřad nebylo vůbec jednoduché, udržet si jej však podle Smiška vyžadovalo také celého člověka. Takový šlechtic musel setrvale dlít po boku panovníka, musel ovládat ceremoniální pravidla, musel neustále pěstovat kontakty s velkým množstvím dalších urozených a musel své vysoké postavení stále vhodnými způsoby reprezentovat. Práce Rostislava Smiška nepředstavuje sice obecné pojednání o vztahu šlechty a dvora, ale na dvou vhodně zvolených příkladech poukazuje na to, jak se vyvíjely jejich vzájemné vazby u dlouhodobě významných a mocných rodin. V tomto smyslu snad přeci jen můžeme chápat obě rodiny jako *pars pro toto* tehdejších elit a můžeme výsledkům práce přeci jen přiznat širší platnost.⁷ To však potvrdí až budoucí výzkumy, které – doufejme – na tuto průkopnickou práci záhy naváží.

Zaznamenáníhodné počiny se v České republice objevily i u autorů, kteří se dlouhodobě zabývají výzkumem církevního prostředí a náboženského života v habsburské monarchii. Mezi nimi je v mnohém ohledu unikátní práce olomoucké historičky Radmily Pavlíčkové *Triumphus in mortem. Pohřební kázání nad biskupy v raném novověku*. Jedná se o první monografické pojednání o tomto specifickém typu pramene na našem území, jež však díky svému geografickému záběru spíše zapadá do kontextu německy psaných historiografií. Nejenže autorka vychází z řady německých a rakouských pramenů, ale svůj výklad také směřuje do rámce Sváté říše římské národa německého. Objektem zájmu se jí totiž stali raně novověcí biskupové a arcibiskupové z německých, rakouských a českých zemí, respektive jejich obraz tak, jak byl konstruován v pohřebních kázáních po jejich smrti od konce 16. do druhé půle 18. století. Ve své práci pak rozlišuje čtyři základní roviny této reflexe: vytváření obrazu ideálního potridentského biskupa, formování pozitivního pohledu na světskou vládu biskupů (nezapomínejme, že v říšském prostoru byli (arci)biskupové zároveň zeměpány nad svými statky), podoby „dobré smrti“ biskupů a na konec se věnuje také formám rodové a institucionální reprezentace v pohřebních kázáních. Porovnáním více jak 120 pohřebních kázání dospěla autorka k pozoruhodným závěrům. Především podrobně ukázala, že tento pramen měl zejména normativní, zároveň ale i reprezentativní a didaktickou funkci – měl šířit žádoucí obrazy žití a aktivit potridentských biskupů. Představoval tedy pastýře takové, jakými měli ideálně být, tj. nejen jako skromné a pokorné následovníky svatých, kteří jdou osobní zbožností příkladem ostatním, ale zároveň také jako boží bojovníky, již šíří katolickou víru, a proto se často nacházejí blízko mučednické smrti. Není tedy divu, že tato reflexe je plná různých topoi (klade se v nich např. akcent na biskupovu obezřetnost, trpělivost, mírnost, cudnost či asketický život),

⁷ Škoda jen, že se autorovi již nedostala do ruky diplomová práce Tomáš FOLTÝN, *Biografie Ferdinanda Augusta z Lobkowicz. Příspěvek k poznání výchovy, vzdělávání a počátkům kariéry barokního šlechtice*, diplomová práce na Katedře historických věd FF UPa, Pardubice 2008.

kterým – jak je v práci dobře ukázáno – do značné míry podléhali i pozdější historici. Ještě jedna věc je na práci Radmily Pavlíčkové zaznamenáníhodná. Důsledným srovnáváním jednotlivých kázání z celé Říše totiž téměř neustále překračuje obzor českých zemí. Nejpatrnější to je v kapitole o reflexi světského panování (arci)biskupů. Zde totiž prokázala dobrou znalost tehdejšího říšského správního systému, v němž připadala významná role třem duchovním kurfiřtům, tj. mohučskému, kolínskému a trevírskému arcibiskupovi. Na jejich příkladě ukazuje, jak se autoři pohřebních kázání pokusili oslavit a zdůvodnit dvojjedinost moci říšské církve, jež byla ve své době evropským unikátem. Zdá se dokonce, že světskému panování (arci)biskupů dávají leckdy v kázáních přednost. Představují je jako věrné služebníky vlasti, mírotvorce a ochránce říšské ideje, přičemž je tato otázka nejvíce zdůrazňována u mohučského arcibiskupa jako děkana kurfiřtského kolegia. V těchto pasážích se ukazuje, jak moc potřebují výzkumy českých historiků raného novověku širší středoevropský kontext (rozuměj kontext celé habsburské monarchie či Svaté říše římské národa německého).

Nesmíme ale zapomínat na to, že většina takových komplexnějších výzkumů vždy začíná provedením kvalitních dílčích, většinou regionálně zakotvených sond.⁸ I na tomto poli se v poslední době událo mnoho nového pro všechny země Koruny české.⁹ Potěšující zejména je, že noví odborníci vyrůstají i v Českém Slezsku. Soudím tak na základě drobné monografie těšínského Davida Pindura *Počátky kostela Všech svatých v Místku. Sonda do života severomoravské farnosti v období baroka a dalších studií téhož autora*.¹⁰ Ve všech svých pracech David Pindur prokazuje, že se velmi dobře orientuje v současném bádání o církevních dějinách období baroka. Svůj přehled pak dosud nejzřetelněji vyjádřil v knize o kostele Všech svatých v Místku. Pojednává v ní o různých formách barokní zbožnosti a nejvíce pozornosti věnuje vzniku malého kostelíka na okraji Místku – fundaci zámožných měšťanů Rudolfa a Roziny Vidomusových – v roce 1716. Stavbu dává do souvislosti s předchozí morovou ránou, jež v Místku vyvolala zvýšenou náboženskou exaltaci. Manželé Vidomusovi tehdy složili slib, že pokud budou jejich životy ušetřeny, vystaví z vděčnosti Bohu a Všem svatým v Místku kostel. Autor vše vykládá v různých kontextech: ukazuje nejen na obecný vývoj katolické

⁸ Radmila Pavlíčková si k tématu pohřebních kázání našla cestu přes výzkum jednoho olomouckého biskupa a jeho reprezentační aktivity na poli stavitelství. Srov. upravenou podobu její disertace, jež vyšla pod názvem *Sídla olomouckých biskupů. Mecenáš a stavebník Karel z Liechtensteinu-Castelkorna 1664–1695*, Olomouc 2001.

⁹ Srov. sborník *Locus pietatis et vitae. Sborník příspěvků z konference konané v Hejnicích ve dnech 13. – 15. září 2007*, Praha 2008.

¹⁰ Z více jak dvaceti jeho studií vybírám zejména David PINDUR, *Historický a správní vývoj katolické církve ve Frýdecku v raném novověku*, *Studia Comeniana et historica* 35, 2005, č. 73–74, s. 48–73; TÝŽ, *Barokní mecenáš severomoravských měšťanů na příkladu manželů Vidomusových z Místku*, *Sborník Státního okresního archivu ve Frýdku-Místku* 9, 2008, s. 80–110 a TÝŽ, *Náboženský život ve slezských farnostech Bruzovice a Dobrá do josefínských reforem*, *Acta historica Universitatis Silesianae Opaviensis* 1, 2008, s. 359–399.

církve v potridentské době, ale také upozorňuje na předchozí mecenášské a zbožné aktivity Vidomusových, pro než nebyla fundace drobného kostela jedinou takovou aktivitou. V závěru práce se pak věnuje dalším osudům svatostánku, jenž byl ještě krátce po smrti vdovy Roziny díky jejímu odkazu významně rozšířen (1729–1730). David Pindur svou prací přesvědčivě dokládá, že v rámci barokní zbožnosti a s ní spjatým mecenátem připadá významná role kromě panovníka, šlechty a vysoce postavených duchovních také zámožným měšťanům. V tomto smyslu rozhodně Horní Slezsko není periférií, ale do značné míry typickou středoevropskou barokní kulturní krajinou. Nezbyvá, než se těšit na autorovu připravovanou disertaci.

Historiografická tvorba posledních let o barokním období se tedy utěšeně rozvíjí a důležité je, že se čím dále více uplatňují historici střední a mladší generace. Každá ze zmíněných prací sice má nějakou tu menší slabinu (v jednom případě to je třeba zbytečně přebujelý poznámkový aparát), ale komplexně vzato je velmi důležité, že někteří autoři stvořili práce, jež svým významem přesahují Českou republiku. Domnívám se dokonce, že by jim slušely překlady do němčiny. Platí to o kolektivní publikaci o korunovacích z roku 1723, o Smíškově pojednání o dvorské službě a zejména pak o monografii Radmily Pavlíčkové. Barokní doba tedy i díky těmto příspěvkům postupně přestává být oním „temným“ (protože neznámým) územím, o kterých se kdysi říkalo, že *Hic sunt leones*. Jsem v tomto smyslu stále optimistou, protože další pozoruhodné aktivity a práce k dějinám druhé půle 17. a celého 18. století právě spatřily světlo světa, nebo se brzy objeví.¹¹

Jiří Kubeš

CERMAN, Ivo, *Chotkové. Příběh úřednické šlechty*, Praha, Nakladatelství Lidové noviny 2008. ISBN 978-80-7106-977-5.

Čtenářům jistě nejenom z řad odborné veřejnosti byla předložena další rozsáhlá práce z ediční řady *Šlechtické rody Čech, Moravy a Slezska* z Nakladatelství Lidové noviny. Autor se na 757 stranách pokusil přiblížit šlechtický rod, který nebyl ani příliš starobylý, ani příliš početný a v konečném hodnocení asi ani příliš bohatý. A přesto je jeho historie zajímavá, osudy jeho příslušníků stojí za pozornost a do dnešních dnů je možné nalézt hmotné památky vzniklé jejich přičiněním. Téma je zajímavé a ocenění hodné i tím, že úředníkům historické bádání aktuálně přeje pouze okrajově.

Autor byl každopádně postaven před nelehký úkol popsat a analyzovat

¹¹ V předchozím čísle časopisu *Theatrum historiae* vyšly příspěvky z mezinárodního semináře mladých badatelů zabývajících se výzkumem 18. století. Jednotícím tématem se stalo *Přátelství, družnost a pohostinnost*. Česká společnost pro výzkum 18. století v čele s předsedkyní Danielou Tinkovou se navíc rozhodla založit ve spolupráci s Filozofickou fakultou Univerzity Karlovy v Praze nový časopis, jenž by pokrýval „dlouhé“ 18. století (tj. období od přibližně poloviny 17. století do Napoleonova pádu). První číslo periodika CORNOVA se zřejmě objeví v roce 2010.

nejenom velmi širokou škálu dění a osudů, ale i dlouhý časový úsek. Bylo potřeba shromáždit velké množství faktů, protože bez nich nelze ani komparovat, ani zaujmout čtenáře. Ať tomu bylo ve skutečnosti jakkoliv, výsledný dojem je v této rovině velmi bohatý a dokonce jistým způsobem lehce působící, zdá se nezatěžovat mnohostí. Při interpretaci pak autor nesporně dokázal, že je svůj a vlastní názory předestřel čtenářům otevřeně a s příslušnou dávkou sebevědomí. V některých případech tento postoj odkazuje ke skutečně odbornému přístupu, v některých jej nelze považovat za nic jiného, než vyhraněný osobní autorský názor. A při vši snaze respektovat autorský názor ve všech jeho odlišnostech, je třeba na některé věci upozornit, protože osobitá interpretace se v některých částech práce příliš podobá nepochopení problému, nebo dokonce snad vědomé mystifikaci.

Z celkového pojetí práce i jejího konkrétního provedení vyplývá, že autorovou specializací jsou dějiny 18. století. Nejen, že je kniha v těchto pasážích nejrozsáhlejší, nejpodrobnější a velmi plasticky zobrazující, ale především velmi profesionálně hodnotí ve vzájemných vztazích a interpretuje s mnoha zajímavými postřehy. Období předcházející, která zachycují etablování rodu a jeho ne příliš dlouhou dobu existence před poměrně prudkým vzestupem, si netroufám hodnotit, protože se k tomu jistě najdou povolanejší. Zato přístup k hodnocení příslušníků rodu a doby, ve které žili, zhruba od koaličních a napoleonských válek, tedy v knize od kapitoly 7, resp. podkapitoly nazvané Ztracená generace, si zaslouhuje pár poznámek. A nejde o hledání věcných nepřesností, opravování „tradovaných omylů“ či posouvání událostí o rok doleva či o půl roku doprava na časové ose. Jde o základní způsob nazírání, o přístup k problematice.

Autor zřejmě pod dojmem životního stylu a modelů chování „svých“ kavalírů náležejících především do 18. století, jakoby si definitivně a jednou pro vždy stanovil šablonu, podle které posuzuje vše, co následovalo. Nejenom dvorský, ale i státní úředník jakoby se jednou provždy musel chovat tak, jak to bylo žádoucí a obvyklé v dobách Václava Antonína, Jana Karla, Rudolfa a možná ještě částečně i Jana Rudolfa Chotka. Jakoby vůbec nepostřehl, že doba přinesla nejenom další dlouhodobé války, ale také změny právního prostředí, životního stylu, způsobů chování a vlastně celé dlouhé řady věcí, jiné chápání situací všeho druhu. Posuzuje všechny další generace optikou těch, kdo žili v kontextu 18. století, někde se dokonce nabízí, že i pohledem ještě starším. Příkladů pro to podává poměrně dost. Například: generaci, která startovala do dospělého života v průběhu koaličních a napoleonských válek označil souhrnně za „ztracenou“ jenom proto, že žila za dlouhé války, která některým vzala životy – jakoby nebylo obvyklé, že šlechtici umírali ve válkách (dlouhých) za svého Boha či svého vladaře. (Hodí se vůbec u šlechtických synů např. plošně uvažovat o tom, že „*militarizace života vnutila jejich osudům jiný směr, než sami chtěli*“, jak se píše na s. 416?) Horší však je, že tato generace byla označena za ztracenou také proto, že jí tyto vleklé války neumožnily klasické kavalírské cesty ve smyslu minulých modelů vzdělávání a získávání zkušeností. Na místo toho ti z ní, kdo zůstali v civilní úřednické službě „*museli absolvovat kuriózní pouť po úřadech v různých zemích monarchie*“ (s. 424).

Jak vysvětlit autorovi nadšenému z objevitelských rovin evropského i středoevropského osvícenství, že právě popsal první příznaky úplně jiného přístupu ke vzdělání a nabývání zkušeností, které bylo tak liberální (což ho naučilo právě osvícenství), že přestávalo činit rozdíly podle výsady rodu a začalo dbát na osobní schopnosti rozvíjené v rámci stejných podmínek (ve skutečnosti stejné nikdy nebyly, protože všeobecně zakotvená priorita osobního vlastnictví umožňovala právě části šlechty výrazný náskok z důvodů ekonomických), když si toho sám není vědom? Nebo si to odmítá připustit?

Přítom startovací mechanismy těchto změn sám popsal v těch pasážích, kde se zabýval správními reformami uskutečněnými lidmi kolem pánů Fr. W. Haugwitze a V. A. Kaunitze. Jen o něco málo později došlo i k právnímu zakotvení změn, které v habsburské monarchii „stvořily“ státního úředníka jiného typu. Když bude tato změna, v souvislosti s tématem šlechtice na místě státního úředníka, popsána mj. jako oddělení státního úředníka od dvorského úředníka, nebude to přesné, protože to byla jenom jedna z mnoha rovin, ale bude to nejbližší jednomu z problémů, který se vyskytuje v Cermanově textu. Chtěl si všimnout jenom nejvyššího úřednictva monarchie a z toho mu vyvstala řada problémů, které řešil sice na základě rešerše mnoha informačních zdrojů, ale následně interpretoval tak, jak je zhuštěno např. v poznámce č. 20 ke kapitole 4 – „*názor, který staví proti sobě "byrokracii" a "aristokracii" má velmi dlouhou tradici, kterou začali vlastně sami šlechtici v politických brožurách doby předbřeznové. Trvá však v mnohých "dílech paměti" – příručkách a přehledech. ... Názor, který připouští pouze účast "nově nobilitovaných" či "nižší šlechty" lze chápat jako kompromis mezi protišlechtickými předsudky a historickými fakty.*“ Šlechtic první poloviny 19. století nebyl žádným způsobem omezován při uplatnění na místě státního úředníka, kromě nutnosti splnit obecně stanovené požadavky, které byly v té době – zjednodušeně řečeno – především vzdělanostního a ekonomického druhu. Nejde o protišlechtické předsudky, ale o interpretaci v kontextu jiné doby a jiných podmínek, než jaké přinášelo a vyžadovalo 18. století, obecně ještě doba těsně „předjosefinská“, i kdy časová specifikace by se dala provést jistě pečlivěji. Státní úředník ze šlechtického rodu se totiž nemusel vyskytovat jenom v hlavním městě: mohl sloužit v zemských centrech i na krajských hetmanstvích. A sloužila jich tam řada. Někteří z důvodů ekonomických, jiní prokazatelně nikoliv. Pod tímto úhlem pohledu jistě není třeba ani již zmiňovanou „ztracenou generaci“ a především následujícího Karla Chotka hodnotit s takovým despektem či politováním, jak to činí Ivo Cerman.

V této souvislosti nelze nezmínit jinou aktuálně vydanou práci o Karlu Chotkovi, která byla ve školním roce 1947/48 obhájena jako disertační na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze, ale díky následujícímu historickému vývoji nikdy nebyla vydána tiskem V pečlivé edici Milady Sekyrkové v řadě Práce z dějin techniky a přírodních věd, svazek 18, 2008, vydalo Národní technické muzeum v Praze dílko Evy Lisé: *Karel hrabě Chotek, nejvyšší purkrabí Království českého*. Nemá příliš smysl srovnávat ho s Cermanovou prací po stránce heuristické (řada pramenů nebyla v době vzniku disertace známa), ba dokonce ani co do věcné přes-

nosti, které uměla Eva Lisá zůstat leccos dlužna. Jednu přednost však její práce nesporně má: Karla Chotka hodnotí (kromě jiného) jako muže své doby a také jako státního úředníka své doby. Nezabývá se tím, co by mohlo být interpretováno jako „protišlechtický předsudek“ a nehledá roviny, ve kterých se nechoval jako kavalíři minulých století. Vidí více či méně schopného státního úředníka první poloviny 19. století, muže, který přes všechny neúspěchy či kontroverze žil svou dobou.

S obrazem státního úředníka 19. století v habsburské monarchii, jaký předstřel v této své práci Ivo Cerman, se v principu nemohu zcela ztotožnit. Nicméně nemohu neocenit, že se k tématu přidal další badatel, byť evidentně způsobem jakéhosi „vedlejšího produktu“. Ten je však natolik osobitý, že stojí za diskusi.

Marie Macková

SEKYRKOVÁ, Milada (ed.), *Eva Lisá: Karel hrabě Chotek. Nejvyšší purkrabí Království českého, Praha, Národní technické muzeum 2008 (=Práce z dějin techniky a přírodních věd sv. 18), 115 s. ISSN 1801-0040, ISBN 978-80-7037-179-4*

Milada Sekyrková připravila ke kritickému vydání disertační práci Evy Lisé z těsně poválečné doby, již změny v nazírání na žádoucí temata historické vědy po únoru 1948 neumožnily uveřejnění.

Vzhledem k dlouhému časovému odstupu od svého vzniku spis vyžadoval komentář k okolnostem, za nichž jej autorka připravovala. Toho se M. Sekyrková zhostila poměrně dlouhým, ale věcným úvodem (s. 3–24), v němž jednak stručně přibližuje osobnost Evy Lisé (1914–1988), svého času pracovnice Archivu Národního muzea a Národního technického muzea, jednak hodnotí práci z pohledu historika. Dochází k závěru, že kladné posudky profesorů Karla Stloukala a Václava Chaloupeckého jsou poněkud nadsazené, neboť práce obsahuje poměrně četné věcné i formální nedostatky (s. 5). To i úspěšná obhajoba bylo zřejmě dáno hektickou poválečnou dobou, kdy řada vysokoškoláků doháněla léta ztracená v časech okupace.

Větší část úvodu Sekyrková věnovala pramenům, tj. Chotkovým deníkům a korespondenci (uloženy dnes v Státním oblastním archivu Praha, Archivu Národního technického muzea a Archivu Národního muzea) a literatuře a poukázala na skutečnost, že až dodnes bylo o Chotkovi napsáno jen málo. Sekyrková shrnula a místy též uvedla na pravou míru poznatky Lisé o Chotkově rodině, zdůvodnila, proč v edici vynechala obecnější kapitola o hospodářských poměrech v Evropě v Chotkově době (založena na literatuře a nepřináší nic nového) (s. 13 an.). Další části úvodu jsou zaměřeny na dobové poměry v Praze, dopravu, průmysl, sociální otázky, jimiž se Chotek také zabýval. Sekyrková poukazuje na velikou politickou ctižádost Chotkovu a jeho rivalitu s Františkem Antonínem hrabětem Libštejnským – Kolowratem, předchůdcem v úřadu nejvyššího purkrabí v Praze. Lisá se zaměřila hlavně na období Chotkova úředního působení v Čechách v letech 1826–1843,

proto Sekyrková v úvodu doplňuje ostatní etapy jeho života, aby si čtenář mohl utvořit celistvý obraz.

Vlastní původní text Evy Lisé je rozdělen do čtrnácti kapitol. Nejprve nastínila dějiny rodu Chotků, prvně doloženého na Plzeňsku v druhé polovině 14. století, roku 1702 povýšeného do stavu hraběcího. Mnozí příslušníci rodu zastávali významné zemské i dvorské úřady. Lisá podrobněji vylíčila rodinné poměry Jana Rudolfa Chotka, Karlova otce, který také působil jako nejvyšší purkrabí v Čechách a svojí činností předznamenal pozdější výraznější zásahy synovy.

Karel hrabě Chotek (1783–1868) po studiu práv v Praze a ve Vídni vstoupil do státní služby. Pracoval při guberniu v Praze, jako krajský hejtman v hranicích na Moravě, jako sekretář u dvorské komory ve Vídni. Poměrně hodně cestoval, a jeho cesty nesloužily k zábavě, nýbrž měly většinou studijní účel. Tak v roce 1808 sbíral poznatky v průmyslových oblastech Rakouska, ve svých dopisech a denících (dnes v Archivu Národního muzea) popsal úroveň tehdejšího rakouského průmyslu, zabýval se i otázkami sociálními, administrativními ... Je zřejmé, že se soustavně a průběžně snažil doplňovat poznatky, jež mu mohly napomoci při jeho práci ve službách rakouského státu. V roce 1810 podnikl cestu do Itálie a jižní Francie, k ní se bohužel žádné prameny nedochovaly. Poté byl Chotek guberniálním radou v Brně a krajským hejtmanem v Přerově a na konci napoleonských válek dočasně oblékl vojenský stejnokroj. V roce 1815 byl přidělen jako generál-intendant k armádě generála Bianchiho, který v Itálii bojoval proti Muratovi. Z dopisů z dané doby je zřejmý Chotkův obdiv k Napoleonovi, zejména k reformám, jež provedl. Poměrně málo dokladů se zachovalo k pozdější Chotkově činnosti v Terstu a v Innsbrucku, nicméně je známo, že na Istrijském poloostrově vybudoval silnici, vodovod a zavedl pravidelnou lodní dopravu mezi Terstem a Benátkami. Podobné stopy zanechal v Tyrolsku, věnoval se i sociálním a školským reformám.

V roce 1818 se Karel hrabě Chotek oženil s hraběnkou Marií Berchtoldovou. Měli spolu čtyři syny, z nichž pouze dva se dožili dospělosti (jeden z nich se stal otcem hraběnky Žofie Chotkové, pozdější manželky následníka habsburského trůnu).

Vrchol Chotkovy kariéry nepochybně představuje působení v Čechách v letech 1826–1843 v úřadu nejvyššího purkrabího, jenž spojoval předsednictví gubernia a vedení zemské stavovské korporace. Purkrabí byl tedy nejen nejvyšším správním úředníkem v zemi, ale také hlavou zemských stavů a jejich představitelem ve Vídni, předsedal zemským sněmům a zemskému výboru. Chotkovi se tak dostalo velkých pravomocí, ale rovněž velké odpovědnosti za vývoj v království. Jeho postavení nebyl o jednoduché, dá se však říci, že jej dokázal využít ku prospěchu Čech. Zasloužil se o výstavbu druhého mostu přes Vltavu v Praze (řetězový most 1840–1841) a řady dalších mostů (Žatec, Loket, Strakonice, Jaroměř, Poděbrady, Beroun), podporoval budování nových silnic všech úrovní (nejznámější je asi Chotkova v Praze, během jeho úřadování se síť silnic v Čechách rozrostla o 127 mil), regulaci ulic, úpravu starých a zakládání nových sadů a přestavbu Staroměstské radnice. Purkrabí podporoval i pořádání průmyslových výstav a zasloužil se o zřízení Jednoty ku podpoře průmyslu v Čechách (1833), jejímž protektorem se stal. Většina Chotkových

snah směřovala k pozvednutí hospodářské úrovně království.

Velkou pozornost Chotek věnoval sociálním otázkám, a to v širších souvislostech. Jestliže chtěl zlepšit postavení chudých, snažil se jim v první řadě poskytnout možnost výdělků, a to mimo jiné právě při výše zmíněné stavební činnosti. Dalším důsledkem mělo být odstranění obtěžující žebroty. Vedle toho zakládal charitativní ústavy pro nemohoucí, staré, nemocné, opatrovny pro děti (mnoho dětí bylo zneužíváno k řemeslné žebrotě), případně reorganizoval staré instituce, jež neplnily dobře svůj úkol. Chotek napomohl založení Ústavu slepců na pražském Klárově (1832), Ústavu pro hluchoněmé, Ústavu pro zaopatření vdov a sirotků, zajistil reorganizaci a přestavbu pražské všeobecné nemocnice a přebudování zemské věznice. Zakládal také různé podpůrné fondy podle okamžité potřeby, například k podpoře zbídačelých lidí v Rudohoří v době opakované neúrody. Veškeré tyto činnosti vyžadovaly velké finanční náklady, jež nebyly hrazeny ze státního rozpočtu, ale většinou z dobrovolných darů zemské šlechty a dalších příslušníků bohatších vrstev. V tomto ohledu musel purkrabí vynakládat značné úsilí.

Doba, v níž hrabě Karel Chotek zastával úřad nejvyššího purkrabího v Praze, nebyla jednoduchá. Země se dvakrát přehnal cholera (1830 a 1836) a různé živelní katastrofy (sucho, neúroda, z toho plynoucí hlad). Chotek se domníval, že poměry by mimo jiné mohlo zlepšit zrušení roboty, jež doporučoval, ale bez příznivého ohlasu, spíše byl ve Vídni považován za přílišného liberála.

Mezi Chotkovy zásluhy nepochybně patří oživení činnosti českého stavovského sněmu. Měl právo svolávat jej, a od jeho nástupu do úřadu se sněm skutečně scházel každoročně. Stával se tak skutečným stavovským shromážděním, které jednalo nejen o podnětech z Vídně, ale i o otázkách předkládaných mu zemským stavovským výborem, vlastně jeho předsedou – purkrabím Chotkem. Ten chtěl probudit stavy z nečinnosti, což se mu podařilo, ale současně tím připravil vlastní konec v úřadu. Stavové jej totiž nepřímou obvinili z chyb ve finančním hospodářství v souvislosti s výstavbou nábřeží a pomníku císaře Františka I. Chotek podal demisi, a ta byla proti jeho očekávání přijata, Vídeň uvítala příležitost uvolnit z úřadu člověka až příliš aktivního a s podezřele liberálními názory. Sám Chotek se v dalších letech cítil ještě při síle a očekával, že bude do státní služby znovu povolán, ale marně. Zbývajících 25 let svého života strávil na odpočinku na svých panstvích v Čechách a zčásti ve Vídni, kde také zemřel.

Za pozornost stojí ještě jedna otázka, nevyhnutelně vyplývající z doby, v níž hrabě Karel Chotek úřadoval v Praze, a to jeho poměr k českým národním snahám. Chotkové v dané době již česky nemluvili, Karel Chotek za rodnou řeč považoval němčinu a sebe za Rakušana. České národní cítění nepodporoval. Vztah k češtině měl praktický, po nástupu do úřadu purkrabího se začal učit česky, za učitele přijal Františka Palackého. Dokonalosti ale nedosáhl, často se přehrával.

Závěrečné hodnocení Karla hraběte Chotka z pera Evy Lisé vyznívá kladně: Jednalo se o člověka pracovitého, zdravě ctižádostivého, bystrého, iniciativního, organizačně zdatného. Úřadování v guberniu v jeho době probíhalo, na rozdíl od jiných úřadů, velmi rychle. Praze jeho činnost prospěla a Pražané jej za to uznávali.

Původní práce Evy Lisé má řadu formálních nedostatků: často chybějí citace, některé neodpovídají skutečnosti, lze nalézt chronologické nelogičnosti, kapitoly nejsou vyvážené co do rozsahu. Milada Sekyrková práci Lisé zkrátila o části čerpané z literatury, zbylý text opravila, dále uspořádala, zhodnotila a doplnila poznámky včetně změn názvů a uložení archivních fondů. Vybrala velmi vhodně obrazový doprovod, který původní práce postrádala. Ediční práce Milady Sekyrkové je pečlivá, ale nevyvarovala se některých přehlédnutí. Její dodatky k tomu, co sepsala Eva Lisá, jsou vyznačeny kurzivou, ovšem část chyb v textu zůstala. Tak například časové zařazení chudinského ústavu v Praze najdeme vícere (1773 na s. 68, ale 1783 o tři strany dále), na s. 71 zůstaly chyby v letopočtu týkajícího se reformy ústavu. To jsou ovšem jen drobnosti.

Milada Sekyrková nabídla i hodnocení práce Evy Lisé: Přinesla nové podrobné poznatky o Chotkovi, ale nevyužila všech možností a dopustila se řady nepřesností, k její práci je třeba přistupovat kriticky, přesto je třeba považovat ji za přínosnou. Podobně se vyjádřil také Roman Vondra v doslovu: „*I když jde o materiál, který v mnoha ohledech není dopracován k dokonalosti, neboť autorce složitě dobové poměry i osobní osudy nakonec neumožnily se tomuto tématu věnovat v takové míře, jak by si asi přála, je bezesporu cenným příspěvkem k našim znalostem o životě, odkazu a díle Karla Chotka.*“ Nelze než souhlasit, ale dodejme, že ocenění si zaslouží také ediční práce Milady Sekyrkové.

Tomáš Jiránek

MACKOVÁ, Marie, *Voršilky v Čechách do roku 1918*, Univerzita Pardubice – Fakulta filozofická, Pardubice 2007, 157 s. (=Monographica VII.) ISBN 978-80-7395-045-3

Česká historická literatura nadbytkem prací s tematikou řeholních řádů a kongregací rozhodně nevyniká. Každý seriózní krok na tomto poli je nutno ocenit, a pokud se někdo pustí do práce na dějinách ženských řeholních společenství, můžeme jej klidně srovnávat s dávnými mořeplavci a objeviteli neznámých končin světa. Sličnému dílku Marie Mackové věnujeme pozornost nejen z tohoto důvodu, ale především proto, že hned první odstavec (s. 6) představuje hozenou rukavici: „*Jestliže se laik bez soustavnějšího teologického vzdělání pustí do tématu voršilek v Čechách a nechce zcela rezignovat na další historické souvislosti, nutně se zřejmě musí dopustit pohledu poněkud jednostranného. Protože pro širší interdisciplinární přístup mi chybí právě ono soustavnější teologické vzdělání, doufám, že se mi na následujících stránkách podaří nabídnout alespoň názor historika. A pokud některého z teologů nad vyjádřenými názory či formulacemi napadne, že by to chtělo polemiku, bude to jenom dobře. Z konstruktivní diskuse může vyrůst optimální interdisciplinární přístup.*“

Autorka, která se ostatně nevěnuje tomuto tématu poprvé, předkládá ucelenou syntézu dějin, vnitřního života a vnějšího působení sester řádu sv. Voršily do

roku 1918 ve třech základních okruzích. První je nadepsán *Řád svaté Voršily* a podává informace o zakladatelce, sv. Angele Merici, vzniku, severoitalských počátcích a rozšíření řádu ve světě. Druhý oddíl je věnován voršilkám v Čechách a třetí pak voršilským školským institutům. Vše zasazeno do dobových i časových souvislostí, takže čtenáři před očima vyvstává téměř plastický obraz nejen teoretických požadavků a předpisů, ale i každodenní životní praxe voršilských klášterů i škol. Vyvážené rozčlenění jednotlivých oddílů i podkapitol je nutno ocenit zvláště z toho důvodu, že docentka Macková zcela zřetelně ví, na co zaměřit svou pozornost, ale velmi často naráží na nedostatek pramenů. Přesto se jí podařilo nabídnout zájemcům ucelený pohled na zkoumanou realitu.

Proklamovaná absence teologického vzdělání autorky se projevuje prakticky pouze v případě několika výrazů, které našla v cizojazyčné literatuře a přeložila do češtiny podle slovníku sice v podstatě správně, leč terminologicky nevhodně: místo utěšování zoufalých (s. 18–19) se případněji hovoří o útěše (či potěšení) zarmoucených (což je z teologicko-morálního hlediska rozdílné) a předmětem řeholních slibů není cudnost (s. 35), ale čistota. Možná bychom našli i další případy, ale je zbytečné je vyhledávat, protože srozumitelnosti textu nikterak neubírají. Autorčin handicap se naopak ukazuje jako výhoda: chrání ji před obvyklými stereotypními pohledy, kterých se teolog někdy těžko dokáže vyvarovat.

První oddíl (s. 13–43) je věnován řádu svaté Voršily jako takovému. Zajímavý je už patronát dávné mučednice, nad níž se autorka rovněž zamýšlí i v širších souvislostech svatovoršilské úct, u nás i ve světě. Uvádí důvtipně celou řadu možností, proč byl zvolen právě *Voršilin ochranný plášť*, poctivě však přiznává, že ani jedna z nich není stoprocentně jistá. I kanonizační breve jenom uvádí, že zakladatelka chtěla z pokory skrýt své jméno a proto společnost, kterou založila, ozdobila jménem sv. Voršily. Zkušenost s jinými instituty dovoluje připojit ještě jednu možnost: důvod mohl být čistě vnější, pokud nechceme přímo použít slovo náhodný, jako v případě boromejek, které své jméno získaly podle toho, že první sestry sídlily v domě, nad jehož vchodem byl reliéf sv. Karla Boromejského. K úctě sv. Voršily můžeme poznamenat, že část jejích ostatků (včetně ostatků jejích družek) byly i v Praze u sv. Víta a bývaly ve středověku ukazovány lidu při tzv. Dnu svátostí. Nechceme si přihlívat jen svou premonstrátskou polívčičku a připomínat strahovskou kapli sv. Voršily, v níž jsou dnes uloženy ostatky sv. Norberta a která kdysi v časech reformačních byla jediným slušným místem, kde v klášteře bylo možno sloužit mši svatou, protože měla klenbu i střechu jakž takž zachovalou, ale bylo by neodpustitelné nepřipomenout jednu z Voršilinych družek, sv. Kordulu, jejíž tělo od roku 1233 odpočívá v olomoucké katedrále a která je od té doby počítána mezi moravské zemské patrony. V souvislosti se zakladatelkou a jejím dílem zůstává víc než marginálním upozornění, že chrám v Augsburgu, uchovávající ostatky sv. Afry, je zasvěcen sv. Oldřichovi (nikoli Ondřejovi) a Afře (s. 20), podstatnější je připomínka rozdílu v charakteru společenství, jak jej koncipovala sv. Angela Merici a jak se nakonec vyvinulo. Docentka Macková hovoří o „*zdisciplinování*“, které umožnilo nejen přežít, ale žít dál“ (s. 15). To je docela

běžný jev, historickými metodami asi ne vždy postřehnutelný a hodnotitelný. Z teologického pohledu se v případě založení řeholního společenství nebo i jednotlivého kláštera nejedná pouze o dílo lidské, ale o Boží povolání a jeho realizaci člověkem. Dřívější doby o tom dokázaly hovořit velmi názorně. Boží povolání, to je dar, charisma, které se musí konkrétně projevit. I Ježíš říká svým učedníkům, že nejsou ze světa, ale musí být ve světě (srv. Jan 17, 14–18). Má-li charisma, které není jen osobním darem, ale má sloužit celému společenství, mít trvání, musí dříve či později dojít k organizaci, institucionalizaci, „zdisciplinování“. To je případ církve jako celku i jejích jednotlivých údů – a dějiny církve jsou dějinami když ne bojů mezi charismatem a institucí, tak zcela jistě dějinami toho, jak v daném okamžiku převažovalo charisma (ideální, božská stránka) nebo instituce. Biblické vyjádření *litera zabíjí, ale Duch dává život* (2 Kor 3,6) zde dochází praktického ověření. Zastavme se ještě na chvíli u autorkou zmiňovaných (s. 35) představ o řeholnicích v 16. století (a dnes rovněž). Angelin úmysl narazil na stejnou překážku jako se to stalo i dalším zakladatelům a zakladatelkám: charisma bylo nutno sladit ne tak s obvyklými dobovými představami jako především s platným právním řádem církevním i světským. Pokud se to podařilo, je to neklamné svědectví nejen svatosti, ale i lidské prozíravosti a moudrosti těchto lidí. Byla-li Angela Merici jednou z prvních, kdo uvedli do života aktivní apoštolskou ženskou řeholi, není pochyb o tom, že šlo o čin vpravdě revoluční, odpověď na aktuální potřeby doby a společnosti, postupně zaujímající k ženám jiné postoje.

Druhý oddíl *Voršilký v Čechách* (s. 44–95) by si zasloužil přesnější označení v *českých zemích*, protože nás seznamuje, byť ne tak podrobně, i s voršilskými kláštery v Brně, Olomouci, Přestavlkách u Přerova a ve slezském Jeseníku. Podává nejen dějinný přehled, ale též informuje o postavení jednotlivých sester v řádu, o běžném životě konventu, o slavnostech i vnějších vztazích. Hned na začátku najdeme postesknutí, že ženským řeholím dosud nebyla v souvislosti s rekatolizací našich zemí téměř věnována pozornost. „*Jakoby jejich klauzura bránila jakémukoliv vnějšímu působení.*“ Klauzura vnějšímu působení nebrání a nemůže bránit, naopak umožňuje jeho specifické formy. Bez určitého druhu klauzury je i to nejapoštolštější společenství nemyslitelné, ale ten povzdech je možno chápat symbolicky. Jakoby jejich klauzura odrazovala dnešní historiky od zájmu o tuto nenápadnou, skrytou a niternou apoštolskou práci (pokud jim to ovšem přímo neznemožňují nedochované archivní prameny – problém, se kterým se musela potýkat i Marie Macková). Do knihy se vloudila nepochopitelná chyba: brněnské řeholní terciářky řádu sv. Františka, které se v důsledku josefinských reforem transformovaly ve voršilky, jsou důsledně označovány jako klarisky. To je však zcela odlišný řád. Statistika řádů v Předlitavsku roku 1910 přináší jedno úskalí: dnešnímu člověku zcela jistě unikne, že mezi 2316 ženskými kláštery se skrývá spousta mateřských škol a podobných zařízení, kde žily a působily 2 – 3 sestry a s vyšším počtem osazenstva se ani nepočítalo. Pohled do života konventů v průběhu celého období přináší některé zajímavé momenty: autorka např. ukazuje, že postavení a rovněž otázka dorostu klášterů (s. 72) v německém a českém prostředí Čech ne-

odpovídá zaběhnutým představám o vztahu obou národností ke katolickému náboženství. Vskutku bude asi nutno tento obraz podrobit důkladnému zkoumání a revizi, protože voršilky představují takto další kamínek do mozaiky, naznačující minimálně nepřesnost dosavadních představ. K otázce nemoci a osudu nemocných sester (s. 65) nutno dodat, že jedním z předpokladů vstupu do řádu je dobrý zdravotní stav uchazeče či uchazečky. Pokud se po uzavření trvalého svazku s řeholním společenstvím objeví nějaká nemoc, dokonce třeba jako důsledek řeholního povolání, společenství je povinno (povinnost lásky) se o svého člena postarat a ne ho propustit. Uvedený případ sestry z roku 1886 je nutno – i bez znalosti bližších podrobností – považovat opravdu za mimořádnou výjimku. Život konventu včetně slavností, které k němu patřily, vyžadoval určitý systém a řád. I na základě údajů sledované kapitoly a celé knihy se nabízí myšlenka, že určité záznamy v dokumentech, určených pouze pro interní použití, jsou svědectvím pouze oficiálního či naopak osobního vztahu např. kněží a konventu sester. Je nepochybné, že pod označením *prelát od svatého Mikuláše* (s. 71) se skrývá Maurus Roučka, opat benediktinského kláštera u sv. Mikuláše na Starém Městě v Praze, a onen *Wenzl Bilek* (s. 93) není nikdo jiný než Václav Bílek z Bílenberka, naposledy děkan metropolitní kapituly u sv. Víta v Praze a generální vikář postupně tří pražských arcibiskupů, vzdálený příbuzný jednoho z nich, arcibiskupa Matouše Ferdinanda Sobka z Bílenberka, který si zasloužil i zvláštní heslo v Českém slovníku bohovědném. Domácím duchovním (sacellanus) pražského kláštera býval i pozdější královéhradecký biskup Tobiáš Jan Becker. Pokud slavnostní kázání při obláče sester bylo vydáno tiskem, lze v tom spatřovat se značnou pravděpodobností iniciativu šlechtické rodiny, z níž řeholnice pocházela, naopak celá řada dalších tisků 17. století svědčí o tom, že i sestry neváhaly použít knihtisku k šíření vědomostí o svém společenství ve světě. Jubilejní tisky 19. století jsou tištěny česky i německy, což rovněž svědčí o snaze a schopnosti sester oslovit své současníky. Na necelých dvou stranách (s. 62–63) nacházíme *jenom pro úplnost* exkurz do období po roce 1918. Protože to není tématem práce, nebudeme vytýkat, co tam není, jen upozorníme na existenci prvorepublikového konventu v Doksech. Ač jeho majestátní budova stále „straší“ (a to doslova) na okraji města, z historie se vytratil. *Encyklopedie českých klášterů* Pavla Vlčka, Petra Sommera a Dušana Foltýna (Praha 1997) jej neuvádí jako samostatné heslo ani v úvodním přehledu, nezná jej ani starší přepečlivý přehled Josefa Svátka (*Organizace řeholních institucí v českých zemích a péče o jejich archivy*, Sborník archivních prací 20, 1970, s. 505–624). To vzbuzuje dojem, že se žádné tamní archiválie nedochovaly. Zapomenut by však být neměl.

Ve třetím oddíle, věnovaném voršilskému školství (s. 96–144), máme možnost se nejprve seznámit s dívčím, soukromým a konfesním školstvím. Teprve pak přichází na řadu školství voršilské a my na pozadí výše uvedených obecných faktů poznáváme nejen strukturu škol a jejich budovy, ekonomiku, učitelky, žáky, výuku a mimoškolní aktivity, ale také můžeme ocenit schopnost dávných řeholních sester odpovídat na potřeby doby včetně schopnosti reagovat na měnící se poměry a požadavky doby i státních předpisů. Celkově vyznívá obraz voršil-

ského školství pozitivně, můžeme bez nadsázky hovořit o moderní (nikoli modernistické) koncepci, která zpětně vypovídá mnohé též o duchu, který vanul celým řádem (několikrát zmiňovaná Augusta Rozsypalová a vztah řádu k ní jakožto k někdejší sestře o tomto duchu svědčí také) a jehož životnost a životaschopnost vynikne ještě více srovnáním např. s piaristy, kteří ztráceli postupně půdu pod nohama mimo jiné právě proto, že nebyli schopni se přizpůsobit a dostat požadavkům platných školských zákonů. Zde možná bude užitečné se na okamžik zastavit u vztahu sester k vědám a vysokoškolskému studiu, jak je o tom zmínka již ve druhém oddíle, kde se mluví o nedůvěře ne ve schopnost studentek zvládnout studium, ale o nedůvěře v jejich víru, osobní zbožnost a charakter. V textu je citován mezi válečný dokument, který tak je „*ve velmi příkrém kontrastu s většinou pravidel samotných voršilek*“. M. Macková k tomu dodává: „*Jakoby už nutně vysokoškolské studium členek řádu ukázalo nikoliv neschopnost jednotlivce, ale nejistotu celého systému ve změněných podmínkách a jeho velmi obtížné hledání své vlastní další cesty.*“ (s. 74) Do jisté míry to byl skutečně strach, který ovlivňoval postoje části církevních kruhů, do jisté míry zde mohla hrát roli i skutečnost, že vysokoškolské studium předcházelo vlastní řeholní formaci, případně bylo jen obtížně kompatibilní s běžným denním řádem kláštera. Nicméně i zde hrál svou roli strach z přílišné svobody. Nekatolické absolventky na církevních školách (totéž platí i o chlapeckém školství jezuitů a piaristů) nebyly výjimkou, zmínka (s. 128) je ale nesmírně užitečná pro vytvoření objektivnějšího pohledu na celý systém, považovaný částí společnosti za škodlivý, jak praví autorka na s. 140. Za klíčové lze považovat konstatování, že „*druhým omezujícím vlivem, a pravděpodobně ještě silnější než vědomé a deklarativní sekularizační snahy, byla vzrůstající lhostejnost. Ta sice nikde bojovně nehlásala zášť, ale také necítila žádnou potřebu podporovat, byť jen formou využívání služeb. V prostředí konce habsburské střední Evropy byl tento trend formální církevní příslušnosti sice plíživý, ale možná o to nebezpečnější ... Pokud se státní moc domnívala, že její pozice je silná a vyvážená, nekladla konfesnímu dívčímu vzdělávání jako jedné z mnoha alternativ vážnější překážky. Pokud cítila, že své názory musí prosazovat silou až násilím, nebylo pro alternativu místo.*“

Závěrem se můžeme vrátit k úvodní kapitole, kde docentka Macková přináší komentovaný přehled pramenů a literatury. Nepochybně právem kritizuje nedávno vyšlý překlad „*vyloženě propagační*“ původně francouzské práce ... *srdce široké a plné touhy* (Praha 2001) za to, že „*celkový dojem z českého překladu ruší vyložené tiskové chyby, které nikdo neodstranil*“. Jestli autorce původní české výsoce odborné práce o voršilkách ale můžeme něco vytknout, pak jsou to právě – tiskové chyby! Jaké bylo rodné příjmení sestry Anny Aloisie, to se můžeme jen dohadovat (s. 51, 71). Zdaleka se nejedná jen o tento případ.

Kniha o voršilkách nese na obálce fotografii starého olivového stromu na pozadí modré italské oblohy. Návrh obálky je dílem Václava Klofáče, fotografie sama – blíže neoznačená – je dílem autorčiným. Svědčí o smyslu pro krásu, skrytou v realitě i v poezii. Staletý pokroucený kmen s mladičkými ratolestmi. Skrývá v sobě něco z tajemství života vůbec a života řeholního zvláště. *Voršilky v Čechách*

do roku 1918 jsou citlivým pohledem do života, pronikajícím i nejedno zdánlivé tajemství. K poděkování můžeme ještě připojit povzbuzení, aby autorka ve své poctivé práci pokračovala. Téma zdaleka není vyčerpáno.

Jindřich Zdeněk Charouz O.Praem.

VIKTOŘÍK, Michael, *Čokoládovnický a cukrovinkářský průmysl v Olomouci*, Olomouc, Univerzita Palackého 2008, 213 s., ISBN 978-80-244-2047-9.

Předkládaná publikace je bezesporu reprezentativní, na papíře vysoké gramáže, s barevným tiskem v celém rozsahu, s neobyčejně graficky zdařilou obálkou vyvedenou v decentní barevnosti od čokoládově hnědé po světlou tlumenou pomerančovou, to vše doplněné velmi uměřeným dotykem zlaté a bezbarvého lesku na ústředním motivu cizokrajného motýla – nejvýznamnějšího reklamního loga firmy Zora – koketujícího s možností usednout buď na rty krásné dívky nebo na čokoládovou tyčinku značky Zora. Zatím co u reklamního hmyzu čokoláda nezvítězila, u autora Michaela Viktoříka jednoznačně ano. A nejenom čokoláda, ale veškerý další široký sortiment bonbónů, kanditů, tyčinek, oplatků, řezů, sušenek a kdoví čeho dalšího, co vyráběly „po továrnicku“ provozované specializované firmy tohoto druhu v Olomouci zhruba od poloviny 19. do konce 20. století.

V práci je ovšem věnována pozornost i té části produkce, kterou obstarávala malovýroba, tedy především cukráři. V Olomouci k jejich organizování ovšem došlo, ve srovnání s jinými regiony, zdá se až relativně velmi pozdě, protože živnostenské společenstvo cukrářů, pekařů, voskařů, čokoládovníků, koláčníků, mandletářů a výrobců kandit bylo založeno až v roce 1922. Přesto autor přinesl medailonky dvou nepřehlédnutelných olomouckých cukrářů novější doby: Josefa Štafla a zřejmě ještě dnes legendárního Jaroslava Dejmalu, což ocení především s olomouckými místními poměry obeznámené čtenářstvo. Zatím co exkurzy o obou živnostnících jsou koncipovány jako osobní i firemní črta zároveň, ostatní cukráři jsou shrnuti především jako součást organizační struktury společenstva, včetně likvidace v průběhu 50. let 20. století. Tento přístup je celkem pochopitelný s ohledem na základní orientaci práce na velkovýrobu v oboru, která právě v Olomouci byla nesporně významnější v širším kontextu, než byla optika zákazníků chodících mlsat „k Dejmalovi“, mimochodem ještě opravdu velmi dlouho po „zspolečnění“ cukrářny. Ovšem někdy možná významnější i pro jednotlivce, protože resort byl v místě velkým zaměstnavatelem, takže nezajímal jenom skutečné či potenciální konzumenty, ale i ty, které živil.

Autor rozdělil zkoumané prostředí ještě dále na velkovýrobu čokolády a cukrovinek a průmysl čokolády a cukrovinek do roku 1948. V dalších kapitolách je pak pozornost soustředěna na jednotlivé firmy působící v Olomouci pod názvy Zora, Olfedo, Union, Josef Mikšovský, Toko a F. J. Svoboda, přičemž v některých případech je zvolen jako jednotící buď poslední nebo nejznámější název. Charakteristika jednotlivých vyjmenovaných firem není v práci stejně rozsáhlá, což ovšem

není odraz úspěšnosti či velikosti jednotlivých továren, ale je to způsobeno stavem dochování pramenné základny. Tu postihly nejenom jinde obvyklé ztráty pramenic z přístupu k písemnostem těsně po roce 1948, ale v některých případech i ztráty způsobené závěrem druhé světové války. Největší pozornost je věnována firmě Zora, která je vnímána jako kontinuální se současnou olomouckou čokoládovnou, náležející do velké mezinárodní firmy Nestlé. Ovšem Zora měla dominantní postavení i v postátněném průmyslu druhé poloviny 20. století, dokonce se její původní jméno stalo značkou té doby a další firmy do ní byly integrovány. Pokud ovšem nebyly přímo zlikvidovány.

Autorovi se podařilo vystihnout zvláštní, možná poněkud rozporuplné postavení tohoto průmyslového odvětví, které u nás vlastně nikdy nedosáhlo významnějším způsobem na exportní rovinu, ani v dobách monarchie ani následně v republice, a nevyplývalo to jenom z faktu, že ve velké míře zpracovávalo dovozovou surovinu, kterou nebylo možné bez vážné újmy na kvalitě a šíři sortimentu nahradit žádným domácím zdrojem. Problém byl v tom, že celý resort byl vlastně průběžně, byť v různých dobách s různou intenzitou, považován za ne příliš potřebný, za nadstandardní, za příliš luxusní a tedy za zbytečný. A nebyla to charakteristika pouze období po roce 1948, ale vlastně po každé válce, počínaje první světovou. Nicméně i v případě dějin velkovýroby, právě tak jako ze zatím ojedinelých studií týkajících se cukrářských živností, nakonec vyplývá, že tento obor přežíval sice utlumeně, ale kontinuálně, velké válečné konflikty, ale ničila ho období poválečná, soustředěná na „podstatné a důležité“, odmítající mnohý pozůstatek „předválečného“ sklonu k luxusu jako neodůvodněné plývání a nemístné rozptylování. Po druhé světové válce byl tento trend navíc záhy umocněn politickým převratem, který ovšem našel alternativní využití v „dobré výživě“, která měla být poskytována pokud možno všem. Takový přístup k průmyslovému odvětví je patrný i z této práce. Navíc se zdá, že v pestrém prostředí hanácké metropole a nejbližšího regionu se v tomto podnikání etablovali především čeští podnikatelé, aniž by jim takové vymezení ovšem výrazněji pomohlo následně po vzniku republiky.

Předkládaná kniha odpovídá současnému vkusu i svou výbavou obrazových příloh (mimořádně velmi zajímavě graficky integrovaných do textu), které jsou ovšem navíc samostatnou informační rovinou. A nejde jenom o dobové fotografie továren či vizuálně velmi vděčné hlavičky firemních papírů, ale i představenou kolekci obalů od čokolád značky Zora. Ty jednak doplňují slovní charakteristiku sortimentu, který byl opravdu velmi variabilní, jednak přesvědčují současné konzumenty, že výrobci oplývali bujnou fantazií už v minulosti a bizarní chuťové kombinace nejsou výsadou dnešního experimentujícího a tradiční vazby bořícího světa konzumu. Například čokoládu a pastilky obsahující přísadu luhačovické zřídelní soli se ještě nikdo znovu na trh neodvážil uvést ani jako součást těch nejdřívejších nápadů na zaručeně zdravý životní styl.

Práce byla vydána jako reprezentační publikace a má všechny její vnější atributy, včetně předmluvy od v době vydání aktuálně úřadující ředitelky závodu Zora, Nestlé Česko, s. r. o. Natašy Matyášové. Přesto jde o regulérní vědecký vý-

stup, který patří mezi kvalitní tematické sondy širokého pole firemních dějin či ještě širěji hospodářských dějin českých zemí.

Marie Macková

NĚMEČKOVÁ, Věra, *Naše měna a peníze v zajetí politiky 1938 – 1947. O československé měnové reformě 1945*, Libri, Praha 2008; 167 s. + 16 s. barevných příloh. ISBN 978-80-7277-362-6.

Od druhé poloviny XX. století pozorujeme změnu skladby vydávané československé numismatické literatury. Sice i nadále pokračuje Zveřejňování mincovních depotů a dílčích výsledků se vztahem k různým nedořešeným problémům českého, moravského a slezského mincovství (a jejich vztahu k mincovnictví sousedních zemí), ale nad sběratelskými katalogy a popisnými příručkami začínají převažovat numismaticko-historicko-ekonomické publikace o dějinách mincoven, vývoji měny a historii bank a peněžnictví všeobecně. Je to pochopitelný trend, následující obdobný trend v cizině, který vyplňuje určité vakuum v dosavadní československé numismatické produkci. Byl umožněn nástupem vysokoškolsky vzdělaných specializovaných historiků-numismatiků, společenskou potřebou a zejména zpřístupněním obrovského bohatství československých a českých archivních fondů. Setkáváme se tak se známými jmény, např. E. Nohejlová-Prátová, L. Nemeškal, E. Šimek, D. Svobodová, J. Hlinka, J. Novotný; tento výčet pochopitelně zdaleka není úplný. Brzy se však ukázalo – i když bohužel nebyly doposud provedeny přehled a zhodnocení této produkce – jak mnoho jsme byli dlužni této tématice a ještě dlužni jsme. Doposud se nám nepodařilo rovnoměrně pokrýt veškerou tematiku původními, průkopnickými díly, i když se začínají objevovat první pokusy o syntézu.

Jedním z doposud opomíjených témat naší historie je numismatický pohled na československou měnovou reformu v roce 1945. Tento nedostatek nyní odstranila autorka, která ve své knize mohla zúročit své bohaté zkušenosti v oblasti střeověké i nejnovější numismatiky.

Práce o československé měnové reformě nese všechny rysy klasických děl: úvod, vlastní líčení, závěr, zhodnocení základní literatury a archivních pramenů k danému tématu, soupis pramenů a literatury a poznámkový aparát.

Kapitolou první (Výchozí stav československé měnové reformy (se autorka vrací do „prehistorie“ této události, objasňuje příčiny, proč muselo v roce 1945 dojít k měnové reformě. Líčí přípravy nacistického Německa k rozpoutání světové války, situaci Československé republiky těsně před rokem 1938, okupaci a rozpad ČSR, osudy československého zlata a měny, vyděračské požadavky slovenských finančních kruhů, nucené zapojení Českých zemí do německého hospodářského systému, systematické rušení české měny a růst inflace v protektorátu i na Slovensku, které bylo příčinou finančního zhroucení na jaře roku 1945. Součástí této kapitoly je i líčení emisí protektorátních a slovenských mincí a papírových platidel

s odkazem na katalogovou literaturu.

S velkými sympatiemi líčí ve druhé kapitole Přípravu měnové reformy v emigraci. Sice se opírá o známou literaturu, kterou nemohla opomenout, ale bezpečnou oporou jí zde byly písemnosti londýnského ministerstva financí, fond Kl. Gottwald a další, uložené v Národním archivu v Praze. Upozorňuje, jak je tlak československých komunistů na londýnskou vládu stupňoval i v oblasti výroby poválečných platidel, jak se různily názory v Londýně a v Moskvě na řešení měnových problémů v osvobozené ČSR i na vzrůstající rozpory mezi sovětskou a londýnskou československou vládou. Spravedlivě vysoce hodnotí podíl dr. L. K. Feierabenda a dr. J. V. Mládky na přípravě a zajištění papírových platidel pro osvobozenou republiku.

Třetí kapitola (Mezinárodní podmínky, možnosti a předpoklady československého měnového vývoje po válce) není rozsáhlá, autorka popisuje přípravy na nápravu měnových poměrů v Evropě a účast delegace československé vlády na mezinárodních jednáních o řešení měnových problémů, situaci na Slovensku po vypuknutí povstání a v souvislosti s postupem osvobozovacích vojsk, první pokusy o konsolidaci měnových poměrů na Podkarpatské Rusi a na Slovensku i vznik československé vlády v Košicích. Autorka jako doposud snad jediná z československých autorů si všímá měnového vývoje v Podkarpatské Rusi v roce 1944 do doby, než byla československá delegace z tohoto dosud československého území vyhnána sovětskými orgány.

Nejdůležitější a nejobjevnější je kapitola čtvrtá (Doba přípravy a realizace československé měnové reformy 1945). Charakterizuje měnové poměry po osvobození do konce října 1945, vytěsňování cizích platidel z oběhu a realizaci měnové reformy. Při této příležitosti, nutno zdůraznit, že autorka má bezpečný přehled o oběživu na našem území (netvrdí např., že na Těšínsku obíhaly polské marky nebo, že dvacetikoruna „londýnského“ vydání s portrétem Karla Havlíčka Borovského byla prohlášena za bankovku, jako to činil nedávno jeden pražský ekonomický teoretik). Za objevené považuji za vylíčení dohadování české a slovenské reprezentace (která se nažila prosadit své vysoce nadsazené požadavky) a rozbor zásad pro realizaci měnové reformy. Pečlivý čtenář si snad všimne rozdílu výměny platidel u velení amerických a sovětských vojsk i nedořešené kauzy počtu tzv. poukázek 1944, tištěných v Moskvě. Nelze však vypočítávat všechny okruhy problematiky, které se v knize probírají – je úkolem čtenáře, aby se jimi nechal oslovit.

Vynikající je závěrečný soupis literatury a výstižné zhodnocení základní literatury k problému a zejména příslušných archivních fondů, které dalším badatelům prokáží neocenitelnou pomoc, stejně jako rozsáhlý odkazový aparát (485 odkazů upozorňujících na příslušnou literaturu, na dokumenty či rozšiřující hlavní text).

Publikace o měnové reformě v ČSR roku 1945 v pojetí V. Němečkové je vítaným přínosem k dějinám československé měny, ale nejen jí. Autorka se neomezila na úzce numismatický výklad, ale zasazením numismatických a měnových problémů do širších, i mezinárodních, souvislostí podstatně obohatila poznání naší nedávné minulosti.

Jaroslav Šůla